

NORDISKA MUSEET

FATABUREN 1987

Den kultiverade naturen

Den kultiverade naturen

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1987

FATABUREN 1987

ISBN 91-7108-279-4

ISSN 0348-971-X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Anders Sandström.

Redaktionssekreterare Berit Nordin.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om ej annat anges.

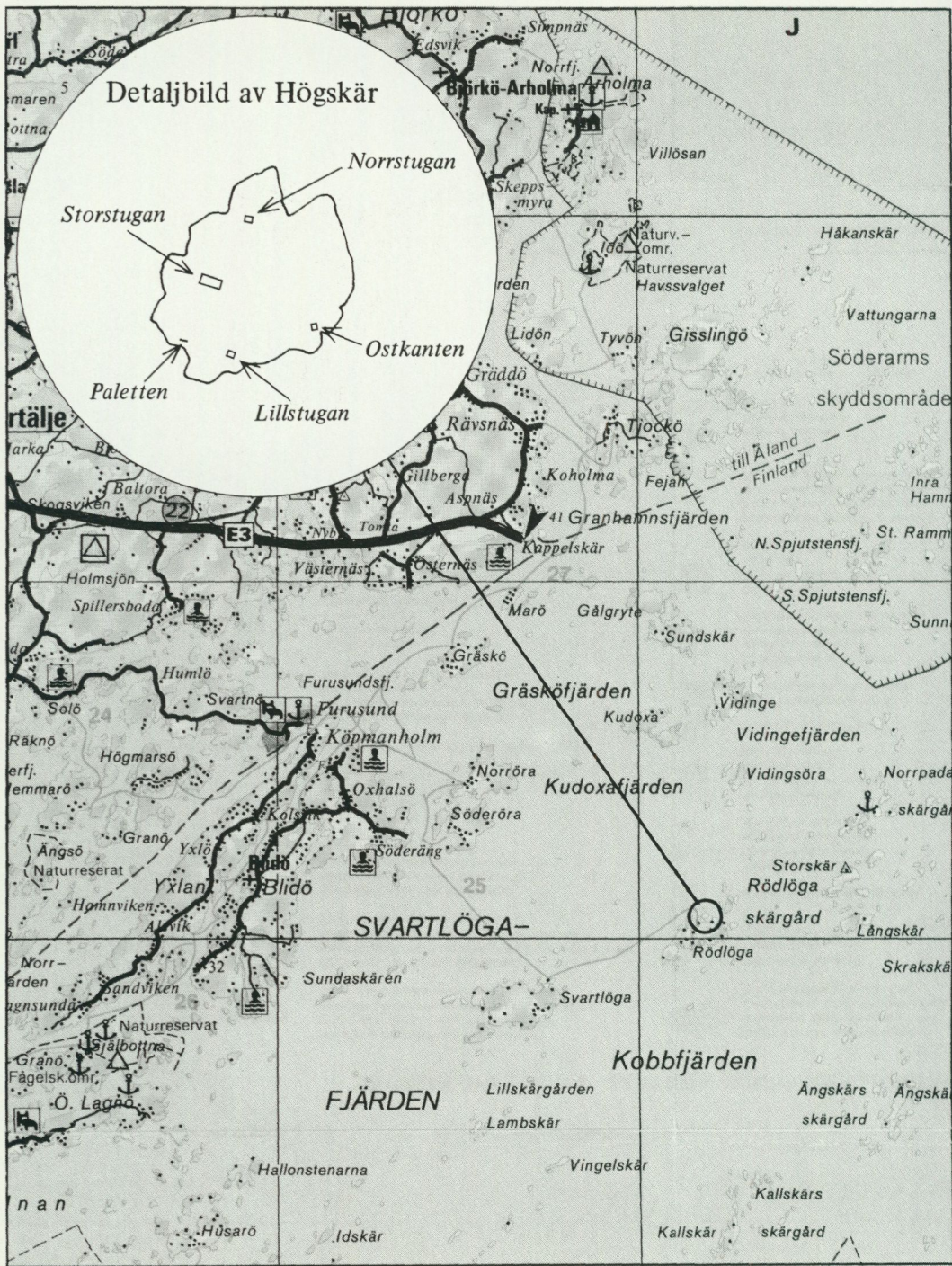
Summaries translated into English by Roger Tanner.

Grafisk form Bo Berndal, BIGG.

Omslagsbilden från Skansen foto Arne Biörnstad.

Risbergs Tryckeri AB, Uddevalla 1988.

Detaljbild av Högsjär

Trädgård i havsbandet

Britt Bogren-Ekfeldt,
fil. kand. och inten-
dent vid Nordiska
museet.

En prunkande trädgård på en karg klippö långt ut i havsbandet, är det möjligt? Det finns faktiskt en del kvar av en trädgård som anlades vid seklets början och därmed minnen från några generationer som hade tid och råd att ägna sig åt trädgårdsanläggning som hobby. Det var Karl Lindqvist (1883–1954) som 1916 började anlägga en trädgård på sin ö Högsjär på Rödlöga. För att man ska förstå vidden av det arbete han lät genomföra berättas först helt kort om ögruppen Rödlöga.

Rödlöga består av ca 50 öar, skär och kobbar, samt Rödlöga skärgård (Åsmansboda) med ca 40 öar och kobbar. Öarna varierar i storlek från ca 1×1 km till ca 5×5 meter. Rödlöga ligger 15 km OSO om Furusund och 10 km från Bromskär på Blidös nordostspets. Andra hållpunkter är 67 1/2 km NO om Stockholm och 19 km SSV om Söderarms fyr.

Vid en geometrisk avmätning som gjordes av Rödlöga 1768 beskrevs ögruppen:

Bylandet består till större delen af bara Berg. Västra delen deraf är bewäxet med små gran och litet Björck-

byske, och den Ostra med litet Al och Enebuskar, innehåller i Utmarck 11 tunnland. Derupå äro och några Kärrfläckar som slås och kunna af sig kasta litet hö.

Öarna är, trots varierande storlek, rätt lika. De södra och västra stränderna har långa vattnslipade klippor, de östra stränderna branta klippor, medan de norra stränderna är låglänta med gräs och sten. Innanför dessa klipp- och stenstränder finns växtlighet som växlar från lite gran- och alskog till några grässtrån. Slutsumman av avmätningen 1768 löd på "...372 tunnland. Berg och Utmarck, 8 tunnland. Ångsmarck och 9 3/2 Last Starrhö..."

I ett Laga skiftes protokoll från 29 oktober 1877 sägs att:

Orsaken till det stora antal skiften, som blifvit hvarje delegare tilldelad, härleder sig deraf att skifteslagets egor äro delade i tvenne hufvuddelar, Bylandet och skärgården, båda bestående af mängd skär, öar och holmar samt med ett afstånd mellan båda grupperna af minst 1 mil [mellan Rödlögas och Åsmansbodas yttersta delar]... dels deraf att slättermarken på Bylandet och skären deromkring äro af en ganska olika beskaffenhet och att densamma i Skär-

Karta av Rödlöga –
med detaljbild av
Högsjär och husens
placering.

gården å Storskäret utgör den bästa till byn hvarmed omkringliggande skär hafva en sämre sådan, så att för åstadkommande af en rättvis fördelning, hvarje delegare snart måste erhålla ett skifte på hvarje skär. . .

Widkommande de mindre öarna och holmarna kring Bylandet, begagnas dessa uteslutande till får och kalfbete och är det af synnerlig vikt att hvarje delegare erhåller sådan eller sådana i förhållande till sitt mantal.

Att flytta ut för att få ett något mer sammanhållet skifte gick inte, eftersom det bara fanns en hamn som var någorlunda säker för väder och vind. Det gick inte heller att bygga hus ute på skiftena eftersom det var ont om virke "... då byns skog icke ens förmår lemna nödortfittig vedbrand". Genom Laga skiftesprotokoll får vi också veta att

Genom det Stora antal skiften, hafva förhållanden derefter en mängd skiftesgränser uppkommit och man skulle kunna taga den blifvande stängelskyldigheten tryckande, men sådant är icke att befara, ty stängsel i dessa gränser kunna aldrig ifrågakomma dels därför att skog saknas och att från annat håll anskaffa nödig stängselfång torde i de flesta fall öfverstiga hemmansdelarnes förmåga, och dels derigenom att ett åkerbruk på ön aldrig kan uppstå möjligen en täppa här och där, till följe af läget och den karga natur som i allmänhet är rådande. Stockholm den 15 April 1876.

Mot denna bakgrund måste man se trädgårdsanläggningen på Högsjär 41 år senare som ett konstverk bland klipporna.

I början av 1900-talet kom de första sommargästerna till Rödlöga. Fiskarbefolkningen på ön

började hyra ut sina sjöbodar till stockholmare en vecka då och då på sommaren. Rödlögas fasta befolkning under vissa år kan vara av intresse i detta sammanhang.

1901	79 personer
1911	47 personer
1921	49 personer
1931	39 personer
1941	28 personer
1951	24 personer
1986	1 person

(enligt kyrkböcker, Blidö sn).

Sommargästernas antal däremot har ständigt ökat och 1986 bor ca 200 personer sommartid på ön, "båtfolket" är då oräknat.

En ovanlig sommargäst var bokförläggare Karl Lindqvist som 1916 köpte ön Högsjär av Magnus Blomqvist, en av hemmansägarna på ön. Högsjär är ca 250×150 meter i storlek och består till stor del av klippor. Karl ville förvandla ön till en lummig trädgård. Mellan de delvis ljungklädda klipporna finns dälдер. Dem fyllde han med jord, som fraktades med pråm från fastlandet.

1916 uppfördes den s.k. Lillstugan som Karl Lindqvist och hans fru Agnes mestadels bodde i. Därefter byggdes Storstugan som var klar 1917, då också taklagsfest hölls. Huset ritades av arkitekt Stubelius som även gjort inredningen till Gyllene Freden. På bilden t.h. ses Storstugan fotograferad 1985. Huset med flyglar är placerat i öst-västlig riktning – trädgården framför huset (s. 184) och en fruktträdgård vetter mot syd. Omkring 1930 byggdes ett hus på östra delen av ön, som än

Storstugan på Högsjär
fotograferad från
Knuven — öns högsta
punkt. I bakgrunden
syns Svartlögfjärden.
Foto Monica Brandler-
Lindqvist 1985.

i dag kallas Ostkanten, och enligt uppgift var den första moderna sportstugan. Några år senare byggdes Norrstugan. (Alla husen är utmärkta på bilden s. 180.)

I dessa hus samlade Karl och Agnes Lindqvist tillsammans med sönerna Per-Olof (Pelle, 1919–1962) och Jan-Erik (Janne, f. 1920) — samt tjänstefolk — varje sommar släktingar och vänner (s. 187). Karl, som umgicks mycket i konstnärskretsar, hade redan tidigare seglat mycket i skärgården och fick nu en fast punkt där han kunde samla sina

vänner. Det berättas att Evert Taube var en av de vänner som gästade Högsjär.

Om man inte reste med egen båt till Rödlöga fanns ångbåtsförbindelse från bl.a. Stockholm till olika platser på Blidö, Furusund eller Räfsnäs på fastlandet. Från dessa platser hämtade fiskarbefolkningen på öarna "sina" somargäster.

När Karl bestämt sig för sommarlivet på Högsjär började han planera sin trädgård. Han, och hans trädgårdsmästare, gjorde verkligen ett grundligt arbete, in-

Pelle Lindqvist skjuter sin skottkärra i frukt-trädgården framför Storstugan. Mannen på bilden kan möjligen vara trädgårdsmästaren Nisse. Foto 1921.

te bara en liten täppa här och där. Ön förvandlades till en lum-mig oas. I en inventarieförteck-ning över vad som 1919, dvs. re-dan 3 år efter etableringen på skärgårdsön, fanns på vinden till Storstugan ges en fingervisning om hur viktig trädgården var. På Storstugans stora vind fanns för-utom segel och andra båtillbehör också bl.a.:

en korg med kulörta lycktor, 2 st lå-dor med diverse trädgårdsgrejer

samt trädgårdsmöbler; 3 st bord, 4 soffor och 5 stolar, 7 st järnspe-tt, 4 spadar, 2 grepar (flata), 2 cement-skyfflar, 1 skovel, 1 gräsklippnings-maskin, 1 lie, 1 häcksax, 1 sikatör (större), 1 sikatör (mindre), 1 plante-ringsspade, 2 korpar, 2 högafflar, 4 yxor, 2 vedsågar, 1 höräfsa, 3 krat-tor, 2 gångskyfflar, 1 st större ekkärl för gödselvatten, 2 skottkärror, 1 ex Soneson handbok för trädgårdsod-lare.

Verktyg som visar att man bor-rade i sten (för att dela stenar i mindre bitar så att de kunde flyt-

tas) och slog sten till gångplattor fanns det också gott om. I inventarieförteckningen samma år nämns:

10 borrhstål, 5 släggor (deraf en Blommans), 2 huggmejslar, 1 slipsten, 1 ässja, 1 smideshammare.

Runt hela ön, mellan de olika husen, trädgårdarna och bryggorna fanns och finns än fast övervuxna, kalkstensklädda gångar. Varje meter av ön planerade Karl tillsammans med sina trädgårdsmästare. Även öborna anlätades för olika byggnads- och anläggningsarbeten. På 20- och 30-talet hette trädgårdsmästaren Nisse, "Nisse på Högsjär" och på 40-talet fanns en trädgårdsmästare vid namn Hamber.

Från några av åren finns dagboksanteckningar bevarade och den 30 september 1943 skriver Karl Lindqvist i dagboken.

I övermorgon kl. 14.10 går Ångf. Blidösund från Strandvägen. Meningen är att Pelle och jag skall fara ut till Rödlöga med denna båt till Norrsunds brygga och sedan hämtas av David Söderman f.v.b. Högsjär. På Högsjär arbetar sedan den 3 september, Stenarbetaren Karl Axel Hagström, född den 3 april 1873 och skriven Benickegränd 2 i Stockholm. Han gräver om trädgårdslanden, kör ut ca 20 kbm. kogödsel på landen i gamla trädgården, lägger en stenkant till rabatten på Storstugans framsida, gödslar densamma och sätter om och justerar planstensgången framför storstugan. Han är lemnad ensam den 22 Sept. då jag reste in till Stockholm över Gräskö med Ångf. Södertörn.

Från 1944 finns en plan av fruktträdgården och hur täckdik-

ningen är gjord samt en förteckning över planterade fruktträd (s. 189). Det är samma trädgård som på bilden t.v. från 1921. 23 år senare var det tydligen dags för omplantering. På bilden finns också angivet vilka träd som ersatts redan 1947 och på ett annat ställe i dagboken står att "Nr 36 vit Astrakan sorkbitet 44-45 och utgår".

1945 står det i dagboken "Hamber grävde gamla och nya trädgården i juni, planterade i gamla trädgården 100 Hallon och potatis - sådde dill och persilja m.m. m.m. och reste in igen efter 8 dagar." Vidare finns en anteckning om att på Jan-Eriks 25-årsdag den 25 juli planterades, som minne av den, en björk vid Lillstugan nedanför trappen.

Vid Ostkanten finns en silvergran vilken numera är det enda barrträdet på ön förutom enbuskarna. Tidigare fanns en tall och en gran men inget mer barrträd har slagit rot på denna ö, trots att det finns många på öarna omkring. Det finns ingen anteckning om när silvergranen planterades, inte heller om pilträd, lind och alm. Troligen skedde planteringen av dessa träd på 30-talet.

År 1945 berättas även att "Framför storstugan omlades Kalkstenarna sedan gången mellan Källaren och Storstugan omlagsts. Arbetet utfördes av Hugo Andersson och hans son Fingal - (hemmansägare på Rödlöga) - och var färdigt då jag kom ut den 4 Sept. Den 6 September betalade jag dem med 90 kr."

Från den 20 oktober 1945 berättas om att man plockat upp 350 kg potatis. Det är mycket när man betänker hur liten ön är och hur lite jord det fanns.

Karl Lindqvist körde ofta ut med sin egen båt Poje, en öppen motorbåt med kapell. Enligt en anteckning i dagboken tog det 5 timmar och 10 minuter att köra från Stallmästaregården till Röd-löga. Vid ett tillfälle är lasten an-given till 300 à 400 kg.

År 1946 skrev han flitigt i dag-boken. Några exempel på vad han meddelade eftervärlden är:

Den 8 juni. Österlandet harvades, al-la buskar och fruktträd besprutades. En harv och en vält skall till-verkas...

Den 9 Juni (Pingstdagen) såddes gräsfrö och vältades; på natten kom regnet som beställt för gräsmattan...

Tisdagen den 11 Juni 1946. Blev run-delen vid Storstugan färdig för plan-tering. Utom rosorna och syrenerna äro alla övriga växter tagna av träd-gårdens perenna växter... tillver-kade av Hamber äro: 1 korp, 1 harv, 1 vält... Trädgårdarna är nygöds-la-de. 15 säckar släckt kalkmjöl äro även utströdda...

Den 12 Juni utplanterades följande sorter Dahlior i rundelen räknat från venster (norra sidan):

1. (Nr 9726 Weibull) Dekorativ dahlia Seerose, Rosafärgad
2. Kaktus Dahlia (Nr 9630) wepozo (?) Mörkt röd
3. Dekorativ Dahlia (Nr 9718) Rege-na, intensivt röd
4. Näckros Dahlia Ivar Weibull, ter-rakotta med gult
5. lika No 1.

Den 28 september samma år finns skörden från plommonträ-den angiven.

Plommonträd nr 3	166 st
Plommonträd nr 14	60 st
Plommonträd i nya trädgården	
Blå sydliga	255 st
Gula västra	136 st

22 Oktober 1946. Gamla trädgården ej fullt färdig, början med stensätt-ning får fortsätta 1947 emedan dagar-na äro för korta och väderleken för opålitlig för att taga ut hjälp för den-samma.

Nästa anteckning finns från den 28 maj 1947 då Karl berättar att man satte potatis i östra träd-gården samt dill mellan jordgub-barna.

Den 7 oktober nämner han i dagboken att uppehållet med an-teckningarna från den 5 juli har många orsaker, "allt klotter är ej nödvändiga sådana, som ej in-tresserar framtidens människor". Ack så fel han hade; tänk om han berättat mer om vardagshändel-serna på ön och i synnerhet om arbetet med trädgården. Han fortsätter emellertid och berättar samma dag i dagboken om vad som i huvudsak utförts denna sommar och räknar upp 16 olika arbeten bl.a.:

- stenlagda vägar från Ostkanten till Storstugans trädgård och runt denna
- blomsterrabatt nedanför Storstu-gans terrass
- sandgång från Storstugan till is-stacken på norra sidan av ön är ny-lagd
- dammen vid isstacken är uppre-nad för att användas till bevattning av bägge trädgårdarna, med en pumpin-rättning vid isstacken
- massor av god trädgårdsjord er-hållen sedan den komposterat viss tid (Sand till gångar m.m. fanns i riklig mängd därstädes).

Berta (Pelles och Jan-
nes barnsköterska),
mamma Agnes, Ebbas
mamma Moster Alma,
Pelle, Ebba (Karl Lind-
qvists kusin) och Jan-
ne. De sitter på trap-
pan till Storstugan i
den av flyglarna om-
gärdade fruktträdgår-
den. Foto ca 1925.

På Högskär fanns en isstack,
som en del av öns* fiskarbefolk-
ning hade i uppdrag att lägga upp
på vintern för Lindqvists. Skär-
gårdsborna själva, på något un-
dantag när, brydde sig inte om is-
stackar för egen del, de saltade
sin mat på gammalt skärgårds-
manér.

* (Ordet ön är egentligen pluralis. Singular av
"ön" används på Rödlöga som ett samlings-
namn för öarna i ögruppen Rödlöga, om man
inte menar en specifik ö. I sistnämnda fallet an-
ger man öns eget namn.)

Året 1947 avslutas på Högskär
söndagen den 19 oktober med att
9 st plommonträd planterades,
nämligen:

3 st Gulplommon märkta med 1
3 st Washington märkta med 2
3 st Experimentalfältets sviskon
märkta med 3.

På Högskär fanns och finns än
många krusbärs- och vinbärsbus-
kar samt skuggmoreller. De plan-
terades inte under de år som dag-
boken berättar om, utan troligen
sent på 20-talet eller på tidigt 30-
tal.

Varje år avslutar Karl sina dagboksanteckningar från sommaren med "5 härliga månader" eller något liknande. Första turen ut var vanligtvis i mitten på maj och hemresan i slutet av oktober. Familjen vistades på Högsjär med små korta avbrott varje sommar till 1948 eller 1949, då Karl Lindqvist inte orkade resa ut längre. Han dog 1954. År 1952 började sonen Per-Olof (Pelle) med fru och son Karl-Johan (f. 1952) bo på Högsjär varje sommar.

Fortfarande, 1987, är matjorden ca 1 m djup på många ställen och i den finns stora feta dagmaskar, något som är en raritet i Rödlögas annars så magra jord. Blomsterlökarna har förökats sig, narcisserna växer runt soluret i 100-tal varje vår. Sjöstugan, på södra sidan nedanför storstugan, kallades Paletten och gör så fortfarande på grund av alla de blommor i olika färger som blommor där under vår och sommar. Även liljekonvaljer planterades in på Högsjär. På ön finns också exemplar av alla slags syrener och i mitten av juni, ca 3 veckor efter blomning på fastlandet, står Högsjärs syrener i full blom.

Karl älskade sin ö, dess trädgård och livet där. Dagboksanteckningarna är också fulla med uppgifter om middagar tillsammans med skärgårdsbefolkningen, bl.a. David Söderman. Då njöt man av nyfiskad fisk eller läckerheter som Karl haft med från Stockholm. Att han ville ha sina hus och sin trädgård på sitt speciella sätt tyckte inte fiskarbe-

folkningen var något märkvärdigt, man höjde inte ens på ögonbrynen utan konstaterade bara "det var ju så stockholmare ville ha det" och så var det bra med det. Det fanns inget nedvärderande i ordet "stockholmare" på den tiden.

Idag har Karls sonson Karl-Johan med familj tagit över efter Karls son Pelle. Trädgården är inte lika välordnad som förr men ännu prunkande. För en familj med vanlig lagstadgad semester och ingen trädgårdsmästare är det omöjligt att hålla den i ursprungligt skick.

1944

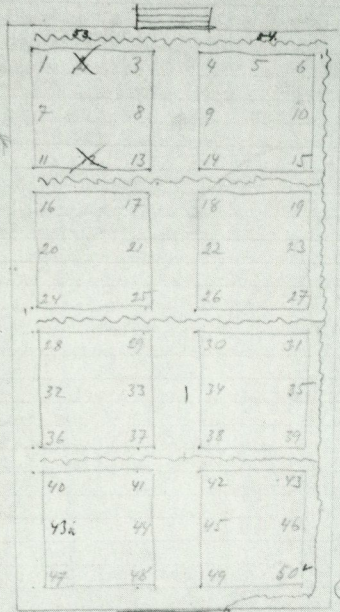
Den 14 oktober planterades följande:

1	27 Glands Kungsäpple
2	28 Gårdsäpple (Rött)
3 Plommon Victoria	29 Hampus
4 Äpple	30 Gårdsäpple (gul)
5 Espereus Herregården	31 Citron
6 Col's Orange	32 Orange
7 Filippen	33 Stenhyas äpple
8 Grönstentian, gul	34 Astrahan rött
9 Bergamotte (Röd Astrahan)	35 Williams Päron
10 Päron Melanducos	36 Gårdsäpple (Rött)
11 - - - - -	37 Äpple
12 näbbäpple	38 Siga Tuliak från 32
13 Col's Pomona	39 Rindäpple
14 Plommon Victoria	40 Gårdsäpple (Rött)
15 Päron Melanducos	41 Astrahan Gyllenbark
16 Säfteäpple	42 Äpple från Storåker
17 Konstär, Eriamne	43 Rindäpple
18	44 Gårdsäpple (Rött)
19 Alexander	45 Brunnsäpple
20 Vitgulling	46 Transparente Blanche
21 Waltham (Äpple)	47 Gårdsäpple (Rött)
22 Bigarade Santa Rosa	48 Persisk äpple (gammal)
23 Gul Richard	49 Ribylton äpple
24 Gårdsäpple (Rött)	50 Gårdsäpple (Rött)
25 Bigarade Äpple	51 Prunus (gammal)
26 Melon äpple	52 Prunus (gammal)

Inköpta från Benjaminska trädgården
- Katalog 1944 -

6 fruktträd planterade okt. 1947
36, 40, 43a, 51, 43 & 34.

med

Ben 1937

Benad
8, 3 meter
djup

Ben 1937

Ben 1936

Benad
8, 3 meter
djup

Benad
8, 3 meter
djup

Uppslag i dagboken år
1944. Förteckning och
plan över planterade
fruktträd i trädgården
framför Storstugan.